

İzmir İktisat Kongresi'nin 85. Yılında Türkiye Ekonomisinin Geldiği Nokta

Ahmet YETİM

Cumhuriyet ilan edilmeden önceki dönemde Osmanlı İmparatorluğu yaklaşık on yıl süreyle savaş hali yaşamıştır. Üstelik 1914'ten itibaren savaşın yükü artmış ve 1918'den itibaren de bir varolma süreci yaşanmıştır.

Savaş üretimi olumsuz yönde etkilemiş, üretim kaynaklarının azalmasına neden olmuştur. Savaş sırasında altın ve döviz fiyatları %700 artmıştır. Aynı durum diğer fiyatlar için de geçerlidir.

Geçinme indeksi 1914=100 alınırsa, 1920'de 1.406; 1922' de 999 olmuştur. Tarımsal üretim yarı yarıya azalmıştır. Üretim düşüşleri madencilik ve sanayide de görülmüştür.

Savaş yıllarının bir diğer önemli kaybı da işgücü alanında olmuştur.

Aynı sınırlar ele alındığında 1914'te nüfus 16,3 milyon iken 1927 yılında 13,6 milyona düşmüştür. Savaşlarda verilen kayıplar neticesinde eğitilmiş ve nitelikli işgücünde de azalma yaşanmıştır.

Savaşın bitiminden sonra da olumsuzluklar devam etmiş Osmanlı'dan kalan borçlar yeni Cumhuriyet'in sırtına yüklenmiştir.

Tüm bu olumsuz koşullara rağmen İstiklal Savaşı kazanıldıktan sonra henüz Cumhuriyet bile ilan edilmeden önce İzmir'de İktisat Kongresi toplanmıştır.

1923-1932 yılları arasında daha liberal bir iktisat politikası uygulanmış fakat başarılı sonuçlar elde edilememiştir.

Daha sonra devletçi politikalar devreye sokulmuştur. Birinci beş yıllık sanayileşme planı ve ikinci beş yıllık sanayileşme planı ile üretimde artış sağlanması yoluna gidilmiştir.

Bu maksatla 1923 İzmir İktisat Kongresi, 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de toplanmıştır.

Kongre, başlıca iki amacı görüşmek için toplanmıştır. Birinci amaç; tüccar, sanayici, çiftçi ve işçi kesimlerinin kendilerine özgü sorun ve isteklerini belirlemek, bu kesimlerin siyasal kadro ile bütünleşmesini sağlamak. İkincisi de, yabancı sermaye çevrelerine ekonominin gelecekte alacağı biçimi açıklamak.

Kongreye 1.135 temsilci katılmış ve kongre 4 Mart 1923 tarihinde İktisat Misakı kabul edilmiştir. Tüccar grubunun 134 madde, çiftçi grubunun 96 madde, sanayi grubunun 24 madde, işçi grubunun 34 madde halinde istekleri kongre tarafından kabul edilmiştir.

Sonuç olarak, iktisat kongresinde özel girişimciliğin canlandırılması ve bunun için, kredi olanaklarının ve eğitim, ulaştırma, haberleşme gibi altyapı ve teknik hizmetlerin hükümetçe sağlanması öngörülmüştür.

1923-1932 Dönemi Ekonomik Durum

İlk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır. Nüfus 13 milyon 648 bin olarak tahmin edilmiştir.

Çalışan nüfusun sektörel dağılımında ise tarım yüzde 80,9, hizmetler yüzde 10,2 ve sanayi yüzde 8,9'luk paya sahiptir.

Yabancı sermaye cumhuriyetin ilk yıllarında ülkeyi terk etmiştir. Vergi gelirleri içinde dolaylı vergiler ağırlıklıdır.

Bütçe giderlerinin GSMH'ya oranı dönem boyunca düşük bir artış trendi izlemiş, vergi gelirlerinin GSMH içindeki payı %10 dolayında gerçekleşmiştir.

Kamu giderleri içinde özellikle ulaşım (demiryolu), savunma iç ve dış borç ödemeleri başlıca kalemleri oluşturmuştur.

Genel bütçe harcamalarının dağılımı 1927 ve sonraki 5 yıl için; %65-75 cari gider, %15-17 yatırım ve %10-15 dolayında transfer harcamasından oluşmaktadır.

Almanya ile Avusturya-Macaristan'ın savaş yıllarında Türkiye'ye vermeyi taahhüt ettikleri altına, savaştan galip çıkan devletler Fransa ve İngiltere el koymuştur. Böylece cumhuriyetin ilk on yılında piyasadaki para hacmi nominal olarak azalmıştır.

GSMH'da yıllık ortalama %7,3'lük bir artış sağlanmasına rağmen sektörel bazda fazla bir değişim yaşanmamıştır. GSMH içerisinde; tarım %45, sanayi %10 ve hizmetler %45'lik bir paya sahiptir. 1927 ve 1932 yıllarında GSMH'de büyük düşmeler yaşanmıştır.

Milli gelir düzeyi 1923 yılında 565 milyon Dolar olmuş 1930'lu yıllardan itibaren 1 milyar Doların üzerine çıkmıştır. Dolayısıyla milli gelir artışı ortalaması anılan dönemde yüzde 7,3 olmuştur.

Tarım sektöründeki; en önemli düzenleme aşarın kaldırılmasıdır. 1927 ve 1929 yıllarında toprak reformu uygulanmış olup topraksız köylülere toprak dağıtılmıştır.

Ziraat Bankası 1929-1932 döneminde büyük işletmelere kredi vermiştir. 1929'da Tarım Kredi Kooperatifleri kurulmuştur.

Sanayi sektöründe; en önemli düzenleme özel sanayi firmalarına ve maden işletmelerine geniş çapta muafiyet ve imtiyazlar veren Teşvik-i Sanayi Kanunu'dur. Özel sektörün 15 yıl himaye edilerek belirli bir güce kavuşturulması amaçlanmıştır.

Bu kanun ile bazı önemli sanayi firmalarına fabrika toprağı verme, vergi muafiyeti ve istisnaları sağlama vb. gibi teşvik tedbirleri getirilmiştir.

Hizmetler sektöründe; öncelikle demiryolu uzunluğu %67 oranında artırılmıştır.

Deniz ulaşımının tümü, kabotaj hakkı tamamen Türk'lere geçmiştir. Kibrit, alkol, petrol, şeker gibi ürünlerin ithalatı ve ticareti tekelleştirilmiştir.

Dış Ticaret ise Cumhuriyetin ilk yıllarında istenen düzeye gelmekten oldukça uzak kalmıştır. Üstelik ticaret hacmi 1929'dan itibaren gerileme kaydetmiştir.

1923-1929 arası dönemde dış ticaretimiz sürekli açık vermiştir. 1929 yılına kadar ihracatın ithalatı karşılama oranı negatiftir. 1929 yılında ise açık en üst seviyededir.

Cari fiyatlarla 1923'te 85 milyon Dolar olan ihracatımız 1924'te 159, 1925'te 192, 1926'da 186, 1927'de 158, 1928'de 174, 1929'da 155, 1930'da 151, 1931'de 127 ve 1932'de 101 milyon Dolar olmuştur.

Buna karşılık yine cari fiyatlarla 1923'te 145 milyon YTL olan ithalatımız 1924'te 194, 1925'te 242, 1926'da 235, 1927'de 211, 1928'de 224, 1929'da 256, 1930'da 148, 1931'de 127 ve 1932'de 86 milyon YTL olmuştur.

Dış ticaret hacmindeki gerilemede dünyadaki ekonomik buhranın yanı sıra ithalata getirilen gümrük vergisi oran artışının da etkisi büyüktür. Gümrük vergileri %16'dan %40'a çıkarılmıştır.

1933-1938 dönemi ise devletçi kalkınma stratejilerinin uygulanmasına sahne olmuştur. Bunun başlıca nedeni ise 1923-1932 arasında uygulanan liberal ekonominin istenilen gelişimi sağlayamamasıdır.

Atatürk'ün İktisat Kongresinin açılış konuşmasında belirttiği “ekonomik bağımsızlık” ve “hızlı kalkınma” ilkeleri 1930'lara gelindiğinde gerçekleştirilmemiştir.

Serbest fırka denemesi ise geniş halk kitlelerinin ekonomik hoşnutsuzluğunun bir göstergesi olmuştur.

Özel kesime öncelik veren sanayileşme politikası temel sınai tüketim mallarının yerli üretimini sağlayamamıştır.

Dış etkenlerin başında ise 1929'da önce kapitalist, liberal ülkelerde o yıllarda görülen ve büyük olarak nitelenen ekonomik bunalımın başlıca özellikleri fiyat düşüşleri, üretimin kapasitenin çok altında yapılması ve işsizliktir.

Devletçi dönemde kamu maliyesinin önemi, kamu sanayileşmesi girişimlerinin iç kaynağının genel bütçe oluşudur. Kamu harcama ve gelirleri 1933-1938 döneminde düzenli bir biçimde artmıştır. Gelirin %70'ini dolaylı vergiler oluşturmaktadır.

Genel bütçe gelirleri cari fiyatlarla 1933'te 174.3, 1934'te 207.3, 1935'te 231.4, 1936'da 271.1, 1937'de 314.2 ve 1938'de 322.9 milyon TL olmuştur.

Buna karşılık bütçe giderleri aynı dönemde sırasıyla 173.6, 228.9, 259.6, 252.4, 287.2 ve 303.9 TL düzeyinde gerçekleşmiştir.

Anılan dönemde sadece 1934 ve 1935 yıllarında 21,6 ve 28,2 milyon TL bütçe açığı verilmiştir.

1930 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkarılmıştır. 1939 yılına kadar tedavüldeki para miktarındaki ortalama artış %13 civarındadır.

Tarım, sanayi ve hizmetler ana sektöründe incelenen dönem boyunca Milli Gelire yaptıkları katkı bakımından kayda değer bir farklılık göstermemişlerdir. Savaşa kadar olan dönemde milli gelirden artış sağlanmıştır.

1938 yılı hariç diğer yıllarda dış ticaret fazlası vardır. Tüketim mallarının ithalatına getirilen bu sınırlamalar dışa açıklık derecesini sürekli olarak azaltmıştır.

Ekonominin giderek dışa kapanması, dış ticaretin fazla vermesi, altın stokunda artışı da beraberinde getirmiştir.

Sanayileşme Politikaları: 1931-1933 yılları arasında hazırlanan ve Mayıs 1934'te yürürlüğe giren Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın amacı daha önceden ithal edilen tüketim mallarının üretimini sağlamaktır.

Dokuma, maden işleme, selülöz kağıt, cam, çimento ve kimya sanayilerini kapsayan bu plan bir sınırlı yatırım programı şeklindedir.

BBYSP için 45 milyon TL'lik yatırım öngörülmüş 100 milyon TL harcanmıştır. Planın finansmanının, Sovyetler Birliği'nden alınan krediler ve her yıl bütçeden ayrılacak ödeneklerle sağlanması öngörülmüştü.

BBYSP'nin başarılı olması üzerine ikinci BBYSP'nin hazırlıklarına başlanmış, ara ve yatırım malları (elektrik, madencilik, limanlar vb.) üretimi hedeflenmiş ancak İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle uygulama alanı bulamamıştır.

Dönem boyunca sanayi üretimi artış göstermiştir. Gerek işletme sayısı bakımından gerekse toplam istihdamdaki pay bakımından ziraat ve hayvancılık ile dokuma sanayii ağırlıklı bir paya sahiptir. Sanayi alt dallarında en önemli gelişme tekstilde gerçekleşmiştir.

Cumhuriyetin ilk 10 yılını kapsayan 1923-1932 arası dönemde Atatürk'ün ve tüm toplumun istekleri doğrultusunda liberal ekonomik politikalar üretilmiştir.

Ancak somut başarılar elde edilememesi üzerine kamu müdahalesinin ağırlıklı olduğu devletçi sanayileşme stratejileri uygulanmıştır. Bu amaçla kalkınma sanayi stratejileri yapılmış ve 1980 yılına kadar da uygulanmıştır.

1980 yılı ise dışa açık büyüme dönüşünün gerçekleştirildiği dönemi simgelemiş ve yerli firmaların küresel rekabet oluşumunu tamamlayarak dünya rekabet ligine entegrasyonları sağlanmaya çalışılmıştır.

Osmanlı devletinden, dörtte üçü köylerde yaşayan ve tamamen ilkel koşullarda üretim yapan bir tarım toplumunu devralan Türkiye Cumhuriyeti, 84'üncü yaşını doldururken, yaşadığı ekonomik kriz dönemlerine rağmen son dönemde kaydettiği

hızlı büyümeyle dünyanın 20 büyük ekonomisi arasına girerken, yurttaşlarının ortalama refah düzeyini 145 kat artırmayı başardı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923'te 12,5 milyon olan nüfusu aradan geçen 84 yılda yaklaşık beş katlık artışla 70,5 milyona ulaştı. Üstelik bugün nüfusun yüzde 60'ı kentlerde yaşıyor.

Tarım bazlı üretim yapısının zamanla değişerek sanayi yoğunluklu üretim aşamasına geçen ülkemizde bugün sanayinin milli gelir içindeki payı %23,8. 1923-2007 döneminde gayri safi milli hasıla (GSMH) ise dolar bazında 864 kat arttı. Türkiye'nin 1923'te 565 milyon Dolar olan milli geliri bu yılın tümünde 489 milyar Dolara ulaşıyor.

Ekonomide var olan yapısal sorunlar ve yaşanan krizlere rağmen büyümesini sürdüren Türkiye'nin 1923'te sadece 45 Dolar olan kişi başına milli gelirinin bu yılın tümünde 6 bin 625 Dolar olması bekleniyor.

Buna göre Türk halkının ortalama refah düzeyini gösteren kişi başına gelirden 84 yıldaki artış 145 kata ulaşıyor.

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu 1923 yılında 51 milyon Dolarlık ihracat ve 87 milyon Dolarlık ithalat gerçekleştirdi.

Uzun yıllar korumacı ekonomi uygulayan Türkiye 24 Ocak kararlarıyla 1980'den sonra ekonomisini dünyaya açarak, ihracata dayalı büyüme modelini benimsedi. Bu dönüşümün ardından ihracat ve ithalatta rekor artışlar yaşanırken, Türkiye'nin dış açıkları da hızla büyüdü.

2005 yılında 73,5 milyar Dolar olan ihracat, 2007 yılında 107,2'ye, ithalat ise 116,8 milyar Dolardan 170 milyar Dolara çıktı. Aynı dönemde dış ticaret açığı 43,3 milyar Dolardan 62,8 milyar Dolara tırmandı.

Dolayısıyla Türkiye ekonomisinin 2005 yılında dünya ihracatındaki payı binde 7,1'den 2007 yılında binde 7,9'a çıkarken aynı dönemde ithalatın payı binde 11,3'ten binde 12,3'e yükseldi.

“Ulu Önder” döneminde yıllık ihracat hacminde kaydedilen yüzde 125,5'lik artışa karşılık, ithalattaki artış yüzde 36,8'de kaldı, böylece dış ticaret açığı yüzde 90'a yakın düştü.

Atatürk öldüğünde sembolik tutardaki bir iç borcun yanı sıra Türkiye'nin sadece 146 milyon Dolar dış borcu bulunuyordu.

Dolayısıyla dış ticaret göstergeleri, Cumhuriyetin 85. yılında ekonomik yapının dünya konjonktürüne paralel olarak bir gelişme göstermiş ancak son 15 yılda oluşan cari işlemler açıkları nedeniyle üç büyük krizin ağır hasarla atlatılmasına yol açmıştır.

Nitekim ekonomide cari işlem açığı sürekli artış eğiliminde olup 2005 yılında 22,6 milyar Dolar olan açık, 2006'da 33,9 ve 2007 yılında 36,4 milyar Dolara ulaşmıştır. Böylesine yüksek cari açıklar veren ekonomimiz bugünlerde Amerika konut piyasaları kaynaklı uluslararası kriz esintilerini artarak hissetmektedir.

Bu durum, yeni bir kriz yaşatmasa bile ülkemiz ekonomisini ciddi biçimde sarsmaya neden olabilecek bir gelişmedir.

Ülkemiz ekonomisi son 85 yıldır dünya konjonktürünün de ivmesiyle önemli sosyo-ekonomik dönüşümler yaşamıştır.

Örnek olarak Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplam ihracatın üçte ikisini tütün, kuru üzüm, pamuk, incir, fındık oluşturuyordu. Yani ihracat tarım ürünleri ağırlıklı bir yapıya sahipti.

Bu dönemde temel tüketim mallarını bile üretemeyen sadece tarım ürünleri ihraç edebilen bir ülke konumunda bulunan Türkiye'nin gelinen aşamada 107 milyar Doların üzerindeki yıllık ihracatının yüzde 80'den fazlasını sanayi ürünleri oluşturuyor.

O dönemde onlarla ifade edilebilen ihracat yapılan ülke sayısı bugün 200'ün üzerine çıkmıştır. Kaldı ki o zaman ülkemiz gündeminde bile olmayan yurtdışı müteahhlik hizmetlerinden bugün sağlanan gelir 15 milyar Doları aşmıştır. Türk işadamları uluslararası alanda rekabeti öğrenmiştir.

Türkiye'nin 1923'te 565 milyon Dolar olan milli geliri 85 yılda 900 kata yakın artışla bu yıl 520 milyar Dolara ulaşması bekleniyor. Kişi başına milli gelir artışı 45 Dolardan 145 kata yaklaşarak 6.600 Dolara çıktı.

Türkiye ekonomik anlamda Cumhuriyetin ilk yıllarında dünya liginde yer almazken bugün ilk 20 ülke arasında yer bulmaktadır.

Yine 85 yıl önce yabancı sermaye yatırımı çekmek bir yana ekonominin millileştirilmesi sürecinde yurdu terk eden yabancı sermaye bugün yılda 40 milyar Dolar civarında doğrudan yatırım, portföy yatırımı ve diğer yatırım şeklinde ülke ekonomisinin çarklarının işlemesine katkı vermektedir.

Aradan geçen 85 yıllık süreçte milli gelirin bileşimi de önemli ölçüde değişti.

İlk dönemde yüzde 80'ün üstünde tarım, yüzde 8-9 sanayi ağırlıklı üretim yapısında tarımın payı yüzde 10'un altına gerilemiş, buna karşılık sanayinin payı yüzde 25'e yaklaşmış, ihracattaki payı yüzde 90'ı aşmış, ithalattaki payı ise yüzde 80'e yaklaşmıştır.

Milli gelir içinde hizmet sektörlerinin payı da yüzde 60 civarındadır.

Kaldı ki Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun yüzde 80'lik bölümü tarımsal geçim kaynaklarıyla yaşamını sürdürürken bugün tarım istihdamının toplam istihdam içindeki payı yüzde 27'ye düşmüştür.

Ancak bu da yeterli değildir. Sanayi üretim ölçeğinin genişlemesi ve hizmet sektörlerinin gelişmesiyle tarımsal nüfusun yüzde 5'e kadar geriletilmesi sağlanmalıdır.

Ekonominin dünya ligine adım atmasında yurt içi kaynaklardan çok yurt dışı kaynaklar önemli katkı yapmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, dış borçlanmaya ilk kez 1932 yılında başvurmuştu. Türkiye'nin anılan yılda sadece 46,5 milyon Dolar olan dış borcu, 1 milyar Dolar sınırını ilk kez 1965 yılında aşmıştı. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren hızlı bir artış gösteren dış borç stoku bu yılın haziran sonu itibariyle 226 milyar Dolara kadar çıkmıştır.

1933'ten itibaren içerden borçlanma yoluna giden Türkiye'nin iç borç stoku 1980'li yıllara kadar sembolik düzeylerde seyretmiştir. Özellikle 1980'lerin sonlarından itibaren adeta katlanarak artmaya başlayan iç borç stoku, bu yıl eylül sonu itibariyle 258 milyar YTL'ye ulaşmıştır.

Dolayısıyla büyümenin de yaşanan büyük krizlerin de bedeli ağır olmuştur.

Ülke ekonomisi neredeyse 30 yılı aşkın süredir iki haneli enflasyonla uğraşmıştır. Oysa enflasyon Atatürk dönemindeki 6 yılda negatif çıkarken, çoğu yılda da düşük seviyelerde kalmıştır. Böylece anılan dönemde fiyatlar kümülatif bazda yüzde 26,5 gerilemiştir.

Enflasyonda tek hane ise 2004, 2006 ve 2007 yıllarında yakalanabilmiştir. 2007 sonunda yüzde 8,4 olarak gerçekleşen enflasyon oranı yüzde 5'in altına çekilemediği takdirde bu alanda da başarının yakalandığını söylemek mümkün olmayacaktır.

Bundan sonra yapılacak olan dış borçların milli gelire oranını azaltıcı, ithalata bağımlılığı azaltıcı, rekabet gücünü arttırıcı, Ar-Ge'ye önem veren bir sanayileşme stratejisi ile uluslararası alanda marka ürünler yaratılmasına yoğunlaşmak olmalıdır.